

Folkelæsning

PETER RIISMØLLER: *SULTEGRÆNSEN*. Nyt nordisk Forlag. København 1972. 139 s. 39.90 kr.

Da Peter Riismøller i 1966 udsendte *Sultegrænsen* første gang, skete det som festskrift for et kølehusfirma i Aalborg. Oplaget var kun 500, og bogen kom ikke i boghandelen. Mange anmeldere, deriblandt også undertegnede i *Fortid og Nutid* (bd. XXIII, s. 194 f), appellerede dengang til forfatteren om at sørge for, at denne fængslende og rystende skildring af fattigfolks evige kamp for at holde sig på den rigtige side af sultegrænsen kom ud til et større publikum.

Riismøllers svar var, at han ønskede at udbygge bogen, inden dette skete. Den nye udgave, der udkom i 1972, er da også mere omfattende og – man ville have forsvoret det – om muligt endnu bedre end førsteudgaven. Man kan savne Carlo Wognsens fine tegninger, der ledsagede denne, men må indrømme, at den nye udgaves nye og især gamle fotografier yder emnet større retfærdighed.

Denne bog bør blive folkelæsning. Den bør også benyttes flittigt i skolerne, hvor den kan være med til at nedbryde den barriere af beskæmmende uforstand og snæversind, der i et af verdens rigeste lande findes over for kravet om hjælp til udviklingslandene.

Olaf Olsen

Adelig opdragelse mellem reformation og enevælde

BIRTE ANDERSEN: *ADELIG OPFOSTRING*. *Adelsbørns opdragelse i Danmark 1530–1660*. Institut for Dansk Skolehistorie. København 1971, 166 s. Ill. Gads Forlag. Kr. 34.50.

Opfostring er et flertydigt og meget perspektivrigt begreb. På den ene side er forældregenerationens idealer nedlagt i den opdragelse, der bliver børnene til del, og på den anden side udgør opdragelsen selve grundlaget for disses holdninger og livssyn. Gennem studiet af opdragelse har man gode muligheder for at nå frem til et præcist signalement af en periode og dens mennesker. Cand. mag. Birte Andersen har påtaget sig den ingenlunde lette opgave at skildre adelig opfostring under adelsvælden, tidsrummet fra 1536 til 1660, hvor denne klasse var absolut dominerende i det danske samfund, men samtidig et tidsrum med spredte og for dette emne ganske tyndtflydende kilder.

Litteraturen om emnet er sparsom, og forfatteren har opsøgt store mængder af primærmateriale, først og fremmest ligprædikener, af hvilke der er benyttet ca. 350 trykte som udtrykte. Nogle selvbiografiske optegnelser har også vist sig

nyttige, ligesom et par undervisningsinstrukser og tre latinske stilebøger. Breve og slægtsbøger har derimod ikke været særlig indholdsrige kilder i denne sammenhæng. Ifølge forfatteren er formålet at vise, »hvorledes danske adelsbørn blev opdraget og undervist 1536–1660«. De forskellige former for optugtelse skildres, ligesom der gøres rede for, hvem der tog sig af børnene, og hvor opdragelsen fandt sted. En vigtig, men vanskelig side af sagen er selve undervisningens indhold. Forfatteren har på grund af det spredte kildemateriale valgt at gå tematisk og ikke kronologisk til værks, hvilket forekommer rimeligt. Ialt indgår ca. 640 adelsbørn i undersøgelsen, fordelt på ca. 260 piger og ca. 380 drenge med hovedvægten på tiden indtil 1600. Man følger drengene indtil de begiver sig ud på den store europæiske uddannelsesrejse, mens pigerne først slipper ved trolovelse eller indgåelse af ægteskab. Der er således en skævhed, idet drengene ikke observeres så længe som deres søstre, og dette er i dobbelt forstand uheldigt, da en meget væsentlig del af den maskuline opdragelse netop bestod af den langvarige udenlandsrejse.

Efter dette indledende afsnit med redegørelse for mål og midler gives et kort rids af den europæiske baggrund og forholdene herhjemme. De humanistiske og reformatoriske strømninger nåede som bekendt også Danmark i begyndelsen af det 16. århundrede, og de kom selvsagt til at spille en væsentlig rolle for adelens livssyn og hele opfostringsideal. Samtidig begynder de første pædagogiske skrifter at udkomme på dansk, og da den gamle ridderopdragelse ikke længere føltes tilstrækkelig for de kommende adelige administratorer, måtte adelsbørnene i stigende grad tilegne sig en boglig dannelse. Det var sådanne tanker, som førte til oprettelsen af skolerne Herlufsholm og Sorø i slutningen af det 16. århundrede.

Bogens to hovedkapitler behandler børneopdragelsens former samt opdragelsens og undervisningens indhold. Vi hører om optugtelsen i de adelige hjem, herunder hos slægtninge, og det er forfatterens fortjeneste imod den gængse opfattelse at påvise, at de mange børn, der sendtes i huset hos medlemmer af familien, i regelen kom til forældrenes egen generation. Opfostring uden for hjemmet kunne foregå mange andre steder end hos slægtninge, for eksempel hos gruppeopdragere som Holger Rosenkrantz, Tyge Brahe, Birgitte Gøje og mange flere. For pigernes vedkommende kunne forældrene endvidere vælge at sende døtrene til et af de klostre, som fik lov at bestå efter 1536, først og fremmest i Slesvig og Holsten, men også i Maribo. Mange drenge indlogeredes hos professorer i København, men kun et fåtal immatrikuleredes. Hoffet tog sig af en del adelsbørn, dog hovedsagelig drenge, der fungerede som legekammerater for prinserne eller som edelknaber. Forfatteren påviser, at et ret betydeligt antal drenge (98) søgte latin- og navnlig katedralskolerne. Herlufsholm og Sorø skolerne havde såvel adelige som borgerlige elever, mens det af Christian IV i 1623 oprettede ridderakademi i Sorø var forbeholdt adelen. Senere demokratiseredes det, og siden fik akademiet endog status som universitet – det andet på dansk grund. Sorø akademis oprettelse medførte blandt andet, at et ringe tal

søgte latin- og katedralskolerne samt at tidspunktet for udenlandsrejsens tiltræden forhaledes nogle år – fra ca. 12–18 årsalderen til ca. 17–21. Den undervisning, som fandt sted hjemme på godserne, blev i regelen forestået af ældre studenter af borgerlig herkomst.

Medens det således er lykkedes forfatteren at give et overbevisende og dækkende billede af opdragelsens former, har det været ulige vanskeligere at skildre dens indhold. Man lagde vægt på god optugtelse og foragtede lediggang. Guds frygt og fromhed var de væsentligste dyder, og religionsundervisningen en daglig foreteelse. De små børn modtog fællesundervisning med bønner, salmer, bibellæsning o. s. v. Siden skildtes kønnenes veje. Som legetøj havde de dukker (også drengene), gyngeheste, skrivetavler, papir, blæk, bøger og tavler med billeder samt måske en perspektivkasse. De dyrkede boldspil, mens kort og terninger var bandlyste. Mange havde husdyr, især hunde og fugle, enkelte også aber. Begge køn oplærtes i de elementære fag – læsning, skrivning og regning, mens sprogundervisningen hovedsagelig forbeholdtes drengene, der læste rigeligt med latin »ganske afgjort deres vigtigste fag«. De levende sprog som fransk, italiensk og tysk blev også terpet, dog langt fra i samme omfang. Tysk var modersmål for mange, og en del af lærerne var tysksprogede, ligesom nogle af forelæsningserne på Sorø akademi holdtes på dette sprog. Pigerne fik normalt ikke megen boglig dannelse udover elementærfagene. Til gengæld lærte de husførelse og håndarbejde. De skulle koge, bage, brygge, sy, brodere, spinde, væve samt kniple og knytte. Lidt tid til musik og dans var der også.

I det afsluttende kapitel kan forfatteren med rette konkludere, at børneopdragelsen afspejlede de meget forskelligartede krav, datidens samfund stillede til adelsfruerne og adelsmændene. Fremstillingen er præget af eksempler, og spørgsmålet er naturligvis, i hvor høj grad disse er repræsentative. Birte Andersen vedgår, at hovedvægten ligger på de højadelige slægter, og man aner, at tiden før 1600 er forfordelt – ikke hvad angår antallet af undersøgte, men derimod antallet af eksempler. Det er formodentlig kildesituationen, der betinger dette forhold. Bogen er veldisponeret og nem at anvende. Selv om sigtet er langt bredere end det personalhistoriske, savner man et personregister. De mange bilag (ialt 11) råder dog i nogen grad bod herpå. Blandt disse finder man fortegnelse over de adelsbørn, som opdragedes hos slægtninge, differentieret efter køn samt efter moders eller faders familie. Her er en liste over de adelsfruer, som opdrog adelsdøtre samt over de drenge, der kom i huset hos professorer eller som søgte latin- og katedralskolerne. Vi får også en fortegnelse over de børn, som fik en del af deres opfostring ved hove, og til slut aftrykkes nogle meget givtige redegørelser for Wenzel Rothkirchs børns undervisning (1650) samt instrukser for børn fra samme tidsrum.

De mange værdifulde bilag rummer således et stort materiale, og man føler sig overbevist om, at Birte Andersen med sin bog har skildret den adelige opfostring 1536–1660 så godt, som det lader sig gøre på grundlag af de spredte og temmelig spinkle kilder. Til bogens kvaliteter hører også en række fortrin-

lige illustrationer med 12 børneportrætter og nogle gruppebilleder, som i sig selv udgør et betydningsfuldt kildemateriale. Bogen er smukt tilrettelagt med tiltalende opsætning og typografi.

John Erichsen

Finsk adel

EVA-CHRISTINA MÄKELÄINEN: SÄÄTYLÄISTEN SEURAEELÄMÄ JA TAPAKULTTUURI 1700-LUVUN JÄLKIPUOLISKOLLA TURUUSA, VIAPORISSA JA SAVON KARTANOALUEELLA *The Social Life and Customs of the Gentry in Late XVIIIth-Century Turku, Sveaborg and the Savo Estates Area*. Helsinki 1972 = *Historiallisia Tutkimuksia* 86. Ill. 270 s. *English Summary*.

Forfatterens hensigt med bogen har været at undersøge de sociale og kulturelle forhold i de øverste lag af den finske befolkning med speciel interesse for den franske indflydelse og dens mulige afspejling i Finland. Primært ville undersøgelsen altså blive begrænset til den finske adel, men der inddrages også de akademiske kredse og nogle af de rigeste købmandsfamilier.

Forholdene i Finland må forstås ud fra landets samhørighed med Sverige. Under Gustav III var fransk kultur dominerende, og fra hoffet bredte inspirationen sig. Men Finland havde intet hof, som et af hovedafsnittene lyder. Tjenestegørende finske hoffolk, embedsmænd og officerer kunne fungere som formidlere, og iøvrigt besøgte kongen selv hyppigt Finland. Hermed er baggrunden skitseret, og undersøgelsen koncentrerer derefter om tre lokaliteter med hver sit særpræg: Åbo, indfaldsporten for indflydelse vest fra, med landets eneste universitet og med et betydeligt borgerskab; Sveaborg, der var under opbygning i denne periode, hvor officerskorpset dominerede, mens Helsingfors endnu blot var i sin vorden, og endelig landskabet Savo, hvor en adelig godsejerklasse var toneangivende.

Så vidt det kan ses af det iøvrigt udmærkede resumé, har forfatteren fat på et interessant stof, men selv et fortræffeligt resumé kan kun give en antydning. Illustrationmaterialet – ialt 46 billeder – har desværre også deres begrænsede nytte, eftersom billedteksterne kun findes på finsk.

Holger Rasmussen